

13. Медведева Л.М. Залоговое значение в кардинальных частях речи: проблема межкатегориального взаимодействия (на материале английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.М. Медведева. – К., 1983. – 486 с.
14. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – Изд. 7-е. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
15. Плющ М.Я. Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М.Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.
16. Сенів М.Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) : [монографія] / М.Г. Сенів. – Донецьк : Донеччина, 1997. – 384 с.
17. Смирницкий А.И. Морфология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1959. – 431 с.
18. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – 583 с.
19. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / за ред. А.П. Грищенка. – К. : Вища школа, 1993. – 366 с.
20. Сучасна українська мова : [підручник] / за ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
21. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматика української мови / за ред. І.Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
22. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
23. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М., 1976. – 286 с.
24. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – М. : Наука, 1974. – 428 с.
25. Юшук І.П. Українська мова / І.П. Юшук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
26. Lakoff J. Stative Adjectives and Verbs in English / J. Lakoff // The Computational Laboratory of Harvard University. Report № SF-17. – 1966. – P. 1–16.

УДК 811.133.1'367

Станіслав О. В.

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Наше дослідження присвячене ключовій проблемі сучасного синтаксису – аналізу зв'язності слів у висловленні, яка в нашій роботі визначається як когезія. У статті розглянуто основні структурні типи синтаксичної когезії в сучасній французькій мові: когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку. Аналіз матеріалу показав, що зачин і кінець висловлення становлять головні композиційні ознаки синтаксичної когезії.

Ключові слова: синтаксична когезія, когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим зв'язком, зачин, кінець висловлення.

Станіслав О. В. Структурно-композиционные особенности синтаксической когезии в современном французском языке. – Статья.

Наше исследование посвящено ключевой проблеме современного синтаксиса – анализу связности слов в высказывании, которая в нашей работе определяется как когезия. В статье рассмотрены основные структурные типы синтаксической когезии в современном французском языке: когезия с последовательной связью, когезия с параллельной связью, когезия с комбинированным (смешанным) типом связи. Анализ материала показал, что зачин и концовка высказывания являются главными композиционными признаками синтаксической когезии.

Ключевые слова: синтаксическая когезия, когезия с последовательной связью, когезия с параллельной связью, когезия с комбинированным типом связи, зачин, концовка высказывания.

Stanislav O. V. Structural-compositional features of syntactical cohesion in modern French language. – Article.

Our research reveals the main problems of modern syntax – analysis of connectedness of words in expression, which in our work is determined as cohesion. In this article are considered the main structural types of syntactic cohesion in modern French such as cohesion with consecutive connection, cohesion with parallel connection, cohesion with combined (mixed) connection. The analysis of material showed that the beginning and the end of expression presented the main composition signs of syntactic cohesion.

Key words: syntactic cohesion, cohesion with consecutive connection, cohesion with parallel connection, cohesion with combined connection, beginning, end of expression.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення композиційних і структурних особливостей когезії (зв'язку речень у межах висловлення, надфразової єдності) – одне з важливих завдань сучасного мовознавства, лінгвістики тексту, комунікативного синтаксису, стилістичного аналізу тощо, оскільки уможливує більш глибоке розуміння як внутрішньої структури висловлення, так і тексту в цілому. Синтаксичний зв'язок (сполучуваність) – це зміст і форма всього синтаксису. Уся історія синтакси-

су – це історія зміни співвідношень між синтаксичними структурами, історія розвитку синтаксичних зв'язків [2, с. 45]. Ось чому дослідження особливостей синтаксичних зв'язків залишається по всяк час актуальним питанням для науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Глибоко і всебічно досліджували синтаксичні зв'язки в романістиці О. Андрієвська, Ш. Баллі, Л. Ведіна, В. Гак, К. Долінін, Л. Лія, О. Реферовська, Н. Шигаревська, F. Brunot,

J. Damourette, J. Dubois, A. Martinet, A. Sauvageot, A. Séchehaie, R.-L. Wagner та багато інших. Учені детально та ґрунтовно описали зв'язки слів у словосполученні, простому та складному реченнях [2; 3].

У другій половині XX століття увага синтаксистів була спрямована на вивчення синтаксичних одиниць, більших за словосполучення, просте чи складне речення. Ще О. Потебня припускав, що мовлення будується не тільки з речень, але й з одиниць, більших, ніж речення [5, с. 12]. Власне, зв'язку синтаксичних одиниць, що перевершують межі речення (висловлення, надфразова єдність, текст), і присвячена наша розвідка.

Формулювання мети і завдань статті. Маємо на меті визначити основні структурні типи когезійної зв'язності висловлень; встановити засоби їхнього вираження на матеріалі сучасної французької мови; з'ясувати визначальні композиційні види синтаксичної когезії

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз фактологічного матеріалу уможливив вирізнення таких структурних типів когезії в сучасній французькій мові:

1) когезія з послідовним (ланцюговим) зв'язком;

2) когезія з паралельним зв'язком;

3) когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку.

Розглянемо кожен зі структурних типів і схарактеризуємо його виражальні особливості.

Когезія з **послідовним типом зв'язку** безпосередньо співвідноситься з теорією «актуального членування» В. Матезіуса. Тема і рема (за В. Матезіусом) – це живі динамічні центри думки; тема включає в себе, як правило, відомі знання про предмет, рема – нові, невідомі. Рема – джерело руху думки у висловленні, його рушійна сила. Розвиток висловлення (інакше кажучи, його зв'язок з іншими судженнями) можливий за допомогою розгортання, повторення, переходу в наступне висловлення теми або реми (чи їх елементів) попереднього висловлення [3, с. 44].

Когезія з послідовним зв'язком передбачає, що кожне наступне речення є залежним від попереднього й водночас виступає головним реченням щодо того, яке йде за ним. Рема попереднього речення (R) стає темою (T) наступного речення. Структурно (синтаксично) цей неперервний рух думки виражається анафоричними (сполучуваність із попереднім елементом) та катафоричними (сполучуваність із наступним елементом) засобами зв'язку водночас.

Аналіз показав, що яскравими синтактико-стилістичними можливостями володіє послідовна когезія, що виражається за допомогою синонімічної лексики:

Comme chaque dimanche, vers onze heures du matin, Marcel Lobligeois s'arrêta dans la clairière pour regarder jouer les enfants (1). Le ballon roula jusqu'à lui et il le renvoya d'un coup de pied à la fois badin et sportif (2). Tandis que la partie reprenait, il se demanda ce que pensaient de lui les mères assises à l'ombre des arbres, sur des chaises de fer peintes en jaune (3). Il se plaisait à imaginer que certaines le prenaient pour un ancien champion de football veillant avec mélancolie sur la montée des jeunes espoirs, ou pour un grand savant, resté très simple, et qui, en flânant au Bois de Boulogne, remuait dans son cerveau de quoi rapprocher la terre de la lune, ou pour un banquier soucieux, que son automobile américaine suivait à courte distance... (4) [11, с. 31].

У наведеному уривку рема першого речення є темою для другого речення, рема другого – відповідно, темою для третього речення тощо. Спостерігаємо послідовну сполучуваність речень, яка забезпечується синтаксичною когезією: тематична єдність у рамках висловлення (роздуми, уяви, фантазії головного персонажа), використання стилістичних синонімів (*Marcel Lobligeois – un ancien champion de football – un grand savant – un banquier*) тощо. У результаті використання таких способів зв'язності утворюється цілісне, логічно вибудоване висловлення. Уживання синонімічної лексики у структурі висловлення має не лише безпосереднє синтаксичне значення (зв'язує речення), але й дозволяє виражати різноманітні змістові відношення між реченнями, їх експресивно-модальні відтінки.

Встановлено, що найбільш частотним засобом вираження послідовної (ланцюгової) когезії виступає займенниковий зв'язок: структурна сполучуваність речень відбувається за допомогою займенників. Наприклад:

Un feu de révolte brilla dans les yeux d'Elisabeth (1). Elle s'attendait à cette réplique (2) (11, 9).

Christophe, voyant que Hassler ne cherchait toujours pas à s'informer de ce qu'il faisait, tâcha de renouer l'entretien (1). Il parla de la difficulté de la vie en province, de la médiocrité des gens, de leur étroitesse d'esprit, de l'isolement où on était (2). Il s'efforçait de l'intéresser à sa détresse morale (3) [10, с. 5].

В обох прикладах спостерігаємо послідовне сполучення речень, коли іменник (у нашому випадку – власні імена *Elisabeth, Christophe*) попереднього речення замінюється особовим займенником у наступному реченні (*elle, il*). Займенникова послідовна когезія об'єднує речення більш тісним зв'язком у порівнянні з послідовною когезією, що утворена за допомогою синонімічного зв'язку, оскільки такі речення є значно більш несамотійними. Дослідження показало, що послідовна займенникова когезія урізноманітнюється через використання в цій функції займен-

ників різних розрядів (безособових, вказівних, присвійних та інших). У результаті контекстуальної співвіднесеності з антецедентом займенники встановлюють когезійний послідовний зв'язок речень у висловленні.

Підсумовуючи, можна висловити думку, що послідовна когезія – це історичне надбання сучасної французької мови; вона продовжує свій розвиток у різних формах зв'язку.

При когезії з паралельним зв'язком кожне наступне речення складного синтаксичного цілого співвідноситься з одним і тим самим головним реченням, або з одним із членів речення (підметом, присудком, обставиною, додатком) головного речення. Наприклад:

Tu restes si vivant pour moi, Philippe (1). Je te vois dans ce fauteuil, un livre à la main, jambes repliées sous le corps (2). Je te vois à table, quand ton regard fuyait, que tu n'écoutais plus ce que je disais (3). Je te vois recevant un de tes amis et faisant tourner sans fin, de tes longs doigts, un crayon, une gomme (4). J'aimais tes gestes (5) [9, с. 133].

Речення поєднані спільною темою (1Т) – спогади героїні про близьку їй людину (*Philippe*) та формально сполучені паралельним типом зв'язку. У цьому прикладі паралельна зв'язність яскраво представлена синтаксичним паралелізмом: речення 2, 3, 4, 5 побудовані за однією синтаксичною моделлю та співвідносяться зі спільним підметом першого речення (*Philippe*). Крім того, синтаксичний паралелізм підсилюється антиципацією (*Tu – Philippe*) та стилістичною анафорою (*Je te vois*). Усі ці засоби забезпечують збереження теми в рамках надфразової єдності та когезійну зв'язність речень у висловленні. У термінології І. Гальперіна – це дистантна когезія [1, с. 77]. У нашій роботі цей різновид паралельного когезійного зв'язку назвемо умовно «першим типом».

Різноманітність у синтаксичний малюнок висловлень із паралельним типом когезійного зв'язку вносять речення, що можуть не мати спільного головного речення / члена речення. У такому разі опис явища, процесу, дії в кожному реченні відбувається самостійно, незалежно від реми першого речення, проте разом вони утворюють цілісне висловлення. Такий тип паралельно зв'язку відзначаємо як «другий». Наприклад:

L'automne avançait. Le soleil s'éteignait. La nature se fanait. Sous l'ouate des brumes et des nuages d'octobre, les couleurs s'amortissent ; la neige vint sur les hauteurs, et le brouillard dans la plaine [10, с. 340].

Цей фрагмент – художнє зображення осені, на тлі якого будуть розгортатись наступні події. З синтаксичної точки зору речення розташовані паралельно одне до одного; паралельно в просторі та часі змальовуються і феномени природи (осінь, сонце, туман, хмари, сніг тощо). Однак, незважа-

ючи на таку структурну та семантичну самостійність, речення складають зв'язне, цілісне висловлення – опис пейзажу. Описи-фони такого зразка становлять присутній елемент усього художнього тексту, оскільки створюють важливе семантико-емоційне поле оповіді.

Аналіз матеріалу показав, що оптимальним для організації висловлення є поєднання обох типів паралельного когезійного зв'язку (першого та другого).

Когезія з комбінованим зв'язком передбачає гармонійне поєднання різних видів зв'язку у висловленні. У такому разі спостерігаємо одночасне функціонування речень, що зчеплені між собою і паралельно, і послідовно. Структурна різноманітність когезії з комбінованим зв'язком (форма) надає широкі можливості мовцю для вираження своїх ідей, утілення творчих задумів (змісту висловлення) тощо. Очевидно, що такий тип когезійного зв'язку є найбільш поширеним у художніх текстах. Наприклад:

Un pas de deux cents livres ébranla le plancher (1). L'homme qui entra avait six pieds de haut, des cuisses comme des troncs de chêne, des poings comme des masses d'armes (2). Ses bottes rouges, de cuir cordouan, étaient souillées d'une boue mal broyée; le manteau qui lui pendait aux épaules était assez vaste pour couvrir un lit (3). Il suffisait qu'il eût une dague au côté pour avoir la mine de s'en aller en guerre (4). Dès qu'il apparaissait, tout semblait autour de lui devenir faible, fragile, friable (5). Il avait le menton rond, le nez court, la mâchoire large, l'estomac fort (6). Il lui fallait plus d'air à respirer qu'au commun des hommes (7). Ce géant avait vingt-sept ans, mais son âge disparaissait sous le muscle, et on lui aurait donné tout aussi bien dix années de plus (8) [8, с. 16].

Цей епізод – зразок надфразової єдності описового типу, у якому речення сполучені комбінованим типом когезійної зв'язності. Усі речення об'єднані спільною мікротемою – портретне представлення персонажа. Речення 1, 2, 3, 4 сполучені паралельним когезійним зв'язком першого типу: співвідносяться з підметом головного речення, який виражений метонімією (*un pas de deux cents livres*). Речення 5, 6, 7 сполучені послідовним зв'язком, який забезпечується тісною займенниковою зв'язністю (*Il*). Речення 8 приєднується до висловлення паралельним зв'язком другого типу: структурно речення є відокремленим, самостійним, а семантично – входить до складу цілого висловлення й утворює разом з іншими реченнями змістову єдність.

Крім того, слід виокремити два лексичних поля: 1) лексика на позначення зовнішності людини (*les cuisses, les poings, les épaules, la mine, le menton, le nez, la mâchoire, le muscle*), 2) лексика на позначення одягу та взуття (*les bottes, le manteau*),

що складають лексико-семантичну основу опису-характеристики героя. У структурі комбінованої когезійної зв'язності висловлення знаходяться також стилістичні синоніми (*l'homme, le géant*), порівняння (*des cuisses comme des troncs de chêne; des poings comme des masses d'armes; tout semblait autour de lui devenir faible, fragile, friable; il lui fallait plus d'air à respirer qu'au commun des hommes*), розгорнута антитеза та гіперболізація, спільна темпоральна форма вираження усього опису (вживання *imparfait*: *l'homme avait six pieds de haut; ses bottes rouges étaient souillées d'une boue mal broyée; le manteau qui lui pendait aux épaules était assez vaste; il avait le menton rond; ce géant avait vingt-sept ans*) та інші експліцитні/імпліцитні засоби когезійної зв'язності.

Отже, проаналізувавши структурні типи когезії в синтаксисі французької мови (послідовний, паралельний, комбінований) та їхні особливості, підкреслимо ще раз їхнє значення для організації зв'язного мовлення. Власне, ці іноді ледве помітні, не завжди експліцитні синтаксичні зв'язки забезпечують логічну послідовність (темпоральну і/або просторову) викладу думок, уможливають адекватне розуміння висловлення, відрізняють текст від «не-тексту» [4, с. 123].

Щодо композиційних особливостей синтаксичної когезії, то передусім варто відзначити нерівноцінність за значенням і функціями речень, що входять до складу цілісного висловлення. Найбільшу самостійність та незалежність має перше речення, яке слугує синтаксичним і змістовим центром, ядром висловлення, а відтак визначає його структуру та спосіб розгортання думки.

Встановлено, що незалежно від структурного типу когезія (послідовна, паралельна, комбінована) чітко виокремлюються дві основні композиційні складові: зачин та кінець.

Синтаксична специфіка, призначення **зачину** зумовлені його місцерозташуванням – це перше речення у висловленні, яке позначає витік, зв'язок думки, підхід до неї. Якщо оперувати термінами теорії «актуального членування», то зачин – це речення, яке завжди виступає ремою, тому що містить лише «нове»:

Enfin, vers cinq heures, j'arrive, rue Poussin, devant l'immeuble qu'habite ce couple politique et mondain, dont je descends, par l'intermédiaire, hélas ! de Folcoche. Je fais les cent pas, j'hésite. Une concierge distinguée, qui n'a rien de la pipelette d'arrondissement populaire, sort de sa loge, pardon! sort du bureau de l'immeuble et m'interviewe [6, с. 235].

У наведеному прикладі – у зачині висловлення – повідомляється про місце та час розгортання нових подій (*vers cinq heures, rue Poussin, devant l'immeuble*). Зазвичай для вираження початкового моменту думки, тобто оформлення зачинів, по-

слуговуються спеціальними синтаксичними засобами. У нашому випадку це прислівник (*enfin*), що маркує витік думки, крім того він передає емоційний стан героїні, налаштовує читача на певну модальність розгортання висловлення.

Не менш визначальну роль для композиції висловлення відіграє останнє речення – **кінець**, який встановлює його структурну завершеність. З цією метою використовуються різноманітні засоби. Назвемо лише деякі експліцитні лексеми-зв'язки, що позначають кінець судження: *ainsi, donc, alors, en dernieu lieu, en somme, au total, en définitive, en fin de compte, pour finir* та інші. Зауважимо, що використання формально-граматичних конекторів є більш характерним для текстів наукового, ділового, публіцистичного стилів; художні тексти послуговуються переважно імпліцитними, семантичними засобами, змістовою співвіднесеністю речень тощо. Завершеність висловлення в художньому тексті не завжди маркована, важко помітна, тому що літературний твір – це повсякчас творчий процес автора та читача.

Дослідження показало, що за структурою кінець є більш характерним для висловлень, побудованих за схемою послідовної когезії (у яких виокремлюється головне речення / член речення). Розглянемо низку прикладів:

J'ai cherché, je cherche encore à m'expliquer cet état [...] (1).

La légèreté que je ressentais étant devenue trop lourde à supporter; j'ai décidé d'en faire partager le poids à Baufour; le psychiatre, un des rares hommes à ne pouvoir me considérer comme le dernier des mufles (2). Ainsi en aurais-je le cœur net (exclusivité de ce muscle) (3) [7, с. 14].

Спостерігаємо, що речення у висловленні поєднані послідовною когезією. Використання синонімічної лексики (*cet état, la légèreté*) забезпечує тісну семантико-експресивну зв'язність першого та другого речень. Третє речення – кінець висловлення – оформлене спеціальним словом (*ainsi*), що позначає завершення висловлення. У межах висловлення зберігається одна модальна тональність – гумористичний настрій героя (порівнює себе з негідником: *comme le dernier des mufles*).

У висловленнях із паралельним типом зв'язку найбільш поширеним засобом оформлення кінця є «порушення» синтаксичної структури висловлення: використання в останньому реченні не паралельного типу зв'язку, а послідовного, що засвідчує вичерпність ряду паралельних речень і, відповідно, завершеність висловлення:

La pluie d'idées reçues déclenchée par l'arrivée à New York reste très abondante <...> (1). Vous verrez: c'est une ville de contrastes (2). C'est un pays de contrastes! (3).

Bizarre (4). On m'a déjà dit la même chose de l'Italie, du Brésil, du Canada, du Japon (5). Quand

trouverais-je enfin un pays où il n'existe absolument aucun contraste et qui contrasterait enfin avec tous les autres? (6) [7, с. 175].

Речення є висловленням, що оформлене паралельним типом когезійного зв'язку. Речення 2, 3, 4, 5, 6 розвивають думку, яка висловлена в першому реченні (море ідей, вражень по приїзду в Нью-Йорк). Паралельний тип когезійного зв'язку підкріплений синтаксичним паралелізмом (*Vous verrez: c'est une ville de contrastes* (2). *C'est un pays de contrastes!* (3)). Останнє речення у висловленні – кінець – представляє риторичне запитання (*Quand trouverais-je enfin un pays où il n'existe absolument aucun contraste et qui contrasterait enfin avec tous les autres?* (6)), що послідовно приєднано до попереднього. У цьому разі послідовність когезійного зв'язку між реченнями забезпечує лексичний повтор таких слів, як *pays*, *contraste*. Модальність висловлення досягає піка саме у кінці висловлення.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, ми виокремили три основні структурні типи когезії: когезія з послідовним зв'язком, когезія з паралельним зв'язком, когезія з комбінованим (змішаним) видом зв'язку. Аналіз матеріалу показав, що найбільш частотним засобом вираження послідовної (ланцюгової) когезії виступає

анафоричний займенниковий зв'язок. У результаті дослідження було встановлено, що висловлення з послідовним видом когезії є типовими для зв'язного мовлення та становлять ядро текстової тканини художнього твору.

При розборі паралельного структурного типу когезії ми вирізнили три його види: перший вид корелює з головним реченням / членом речення висловлення, другий вид не має спільного головного речення / члена речення, третій вид поєднує в межах висловлення зв'язність обох видів. Розгляд матеріалу ствердив, що поширеним структурним типом зв'язності речень у висловленнях є комбінована когезія, яка поєднує у собі послідовний та паралельний типи зв'язку.

Визначено, що основними композиційним складовими синтаксичної когезії виступають зачин і кінець висловлення.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з ґрунтовним аналізом експліцитних та імпліцитних засобів вираження синтаксичної когезії у сучасній французькій літературі. Актуальним було б з'ясувати особливості когезійної зв'язності у структурі художнього внутрішнього мовлення, діалогу, оповіді, опису у текстах сучасних французьких авторів, які є представниками різних літературних напрямків, жанрів тощо.

Література

1. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин / Лингвистическое наследие XX века. – Изд. 5-е, стереотипное. – М. : Ком. книга, 2007. – 144 с.
2. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису : [монографія]. – Видання 2-ге, вип. і доп. / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
3. Костюшкина Г. Современные направления во французской лингвистике / Г. Костюшкина. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2005. – С. 13–131.
4. Реферовская Е. Синтаксис французского языка / Е. Реферовская. – Ленинград : Наука, 1969. – 237 с.
5. Шигаревская Н. Новое в современном французском синтаксисе / Н. Шигаревская. – М. : Просвещение, 1977. – 103 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. Bazin H. *Vipère au poing* / H. Bazin. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1948. – 318 p.
7. Danonos P. *Le veuf joyeux* / P. Danonos. – P. : Flammarion, 1994. – 208 p.
8. Druon M. *Les rois maudits* / M. Druon. – Portugal : Éditions Gremille & Famot, 1963. – 354 p.
9. Maurois A. *Climats* / A. Maurois. – P. : Éditions Bernard Grasset, 1978. – 244 p.
10. Rolland R. *Jean Christophe* / R. Rolland. – P. : Éditions Albin Michel, 1989. – 498 p.
11. Troyat H. *Le geste d'Ève* / H. Troyat. – P. : Flammarion, 1964. – 229 p.